

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภา จ.นครศรีธรรมราช” นำเสนอผลการศึกษาด้านกรรมวิธีการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมจักสานย่านลิเภาเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการอนุรักษ์และสืบสานทักษะงานศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาของช่างฝีมือพื้นถิ่นเครื่องจักสานย่านลิเภาใน จ.นครศรีธรรมราช โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพสำรวจข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลและสัมภาษณ์กลุ่มผู้ประกอบการตัวอย่างจำนวน 3 กลุ่ม ผลการศึกษาพบว่างานศิลปหัตถกรรมจักสานย่านลิเภาามีวิธีการ 3 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การเตรียมเส้นย่านลิเภา 2) การขึ้นรูปทรงและสร้างลวดลายผลิตภัณฑ์ 3) การประกอบและตกแต่งผลิตภัณฑ์ มีวิธีการขึ้นรูปทรงและสร้างลวดลายอยู่ 6 วิธี คือ 1) การขึ้นรูปแบบทาบ 2) การขึ้นรูปด้วยการขึ้นกรอง 3) การขึ้นรูปด้วยการขึ้นโครงเสียบ 4) การขึ้นรูปแบบโปรง 5) การขึ้นรูปด้วยวิธีการสานล้อมต้นแบบ 6) การขึ้นรูปด้วยการสานเป็นแผ่นเพื่อนำไปเย็บขึ้นรูป โดยแต่ละวิธีส่งผลให้เกิดให้รูปทรงและลวดลายของผลิตภัณฑ์ การใช้ทักษะฝีมือและแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างกัน

คำสำคัญ: ย่านลิเภา/ หัตถกรรม/ ผลิตภัณฑ์

Abstract

This article is a part of research project on “A Design Development of Nakhon Si Thammarat’s Lipao Handicraft Product” aim to present method of making “Yan Lipao” as database for conservation and dissemination of artisanal and intellectual skills of the local wicker technicians in Nakhon Si Thammarat. Using qualitative research methods; survey data from relevant documents, collected and interviewed three groups of entrepreneurs. The results showed that there were three main steps. 1) Prepare the Yan Lipao for weaving 2) Forming and shaping products 3) Assembly and Decoration. There are six ways to shape and create patterns of products: 1) Formation by rattan 2) Forming by the filter. 3) Forming with the frame structure. 4) Forming by weaving 5) Forming by weaving cover prototype 6) Forming by weaving a sheet. Each method results in the shape and pattern of the product, use of skill sets and product development approaches.

Keywords: Yan Lipao/ Handicraft/ Product

* อาจารย์, สาขาการออกแบบอุตสาหกรรม สำนักวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, pharitporn.ka@wu.ac.th

บทนำ

“... ย่านลิเภานี้เป็นศิลปะเก่าแก่ของบรรพบุรุษเรา แล้วก็วัตถุดิบก็เกิดขึ้นเองภายในประเทศคือ ทางภาคใต้ที่ฝนตกมากด้วยย่านลิเภานั่นก็คือเป็นวัชพืชชนิดหนึ่งที่ขึ้นเอง รกโดยธรรมชาติ ได้ต้นยาง ได้สวนยาง ปิดดินให้ชุ่มชื้น และที่ภาคใต้ใช้ได้ดีเพราะว่าฝนตกมาก ทำให้เกิดความเหนียว ทำให้เส้นเหนียว และอยู่ได้เป็นร้อยปี อันนี้ที่คนญี่ปุ่นบอกว่า เป็นลักษณะพิเศษของย่านลิเภา ถ้าแม้ว่าทิ้งให้แ่กับต้นแล้ว โยของ เขาจะเหนียวอยู่ได้เป็นร้อยปี โดยที่ไม่มีความเสื่อมมากักดินเลย เพราะฉะนั้นพูดได้ว่าเป็นพืชเศรษฐกิจ ที่ยอดเยี่ยมที่สุดของเมืองไทย...”¹

ผลิตภัณฑ์ย่านลิเภาสันนิษฐานว่ามีการทำกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เริ่มเป็นที่รู้จักเมื่อครั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุเจ้าพระยาณครศรีธรรมราชได้นำงานจักสานย่านลิเภาถวายเจ้านายในกรุงเทพฯ แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายนัก จนในสมัยรัชกาลที่ 2 เจ้าพระยา ยมราช (ปั้น สุขุม) เมื่อครั้งที่ดำรงตำแหน่งพระยาสุขุมนัยวิชิตสมุเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ได้นำงานจักสานย่านลิเภามาพื้นฟูขึ้นใหม่ จนเริ่มเป็นที่รู้จักในหมู่มชนชั้นสูงของกรุงเทพฯ ในปัจจุบันงานจักสานย่านลิเภาได้รับการสนับสนุนจากโครงการศิลปาชีพและหน่วยงานอื่น ๆ มาอย่างต่อเนื่อง พัฒนาการออกแบบจากการเป็นเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น พาน เขียนหมาก กล่องยาเส้น สู่ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่มีความละเอียดสวยงามมีมูลค่าสูง จังหวัดนครศรีธรรมราชถือได้ว่ามีกลุ่มคนมีฝีมือเรื่องงานจักสานย่านลิเภาอยู่มาก มีกลุ่มจักสานย่านลิเภาใน จังหวัดนครศรีธรรมราชหลากหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มมีเอกลักษณ์ความงดงามแตกต่างกันไป ผลิตภัณฑ์ย่านลิเภาจึงถือเป็นงานศิลปหัตถกรรม ที่เป็นเอกลักษณ์ขึ้นชื่อของภาคใต้อีกด้วย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภา จ.นครศรีธรรมราช” ซึ่งนำเสนอผลการศึกษาวิจัยออกเป็น 2 ส่วนคือ 1) ด้านแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เนื่องจากพบว่าผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภาในปัจจุบัน มีชนิดและรูปแบบของผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการจัดจำหน่ายที่คล้ายคลึงกันในทุกกลุ่ม บางส่วนเกิดปัญหาการตกค้างขาย รวมทั้งส่วนใหญ่ยังคงนำเสนอผลิตภัณฑ์ในรูปแบบดั้งเดิม ทำให้ขาดความหลากหลายของชนิดและรูปแบบผลิตภัณฑ์และยังไม่สามารถพัฒนาสินค้าให้ตรงกับความต้องการของลูกค้าที่มีอำนาจซื้อทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ 2) ด้านกระบวนการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภาใน จ.นครศรีธรรมราช เพื่อการเผยแพร่ อนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาความรู้เชิงช่างฝีมือหัตถกรรม ยังไม่เคยมีการรวบรวมและเผยแพร่อย่างเป็นระบบ และเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการหาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ซึ่งพบว่ากรรมวิธีการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภามีหลายรูปแบบที่แตกต่างกัน ส่งผลต่อรูปทรงของผลิตภัณฑ์และความต้องการทางด้านทักษะฝีมือ ซึ่งความแตกต่างนี้ผู้วิจัยตั้งสมมุติฐานว่าวิธีการพัฒนางานออกแบบที่เหมาะสมแตกต่างกันไป

บทความนี้นำเสนอผลการศึกษาด้านกรรมวิธีการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภาใน จ.นครศรีธรรมราช เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาความรู้เชิงช่างฝีมือหัตถกรรมและผลของกรรมวิธีการขึ้นรูปต่อแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์

วัตถุประสงค์

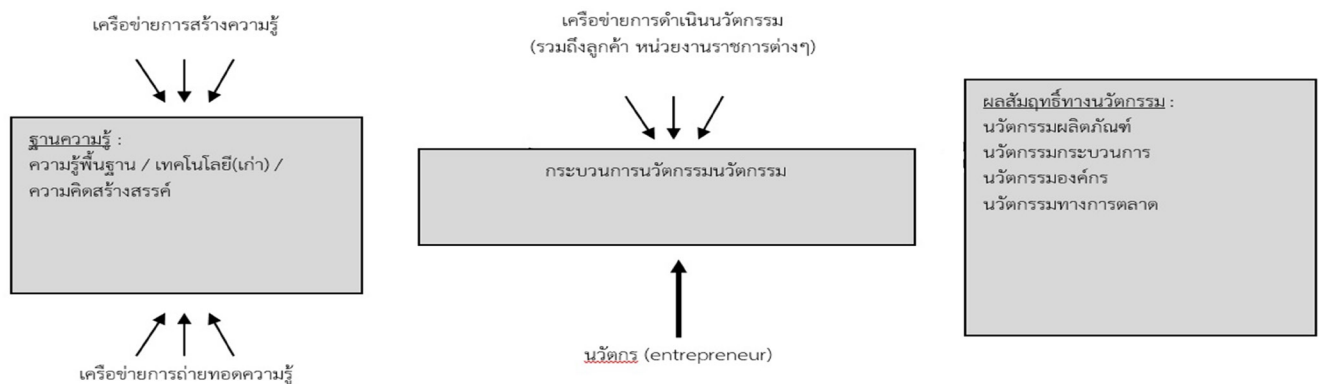
1. นำเสนอผลการศึกษารวมวิธีการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภาเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาความรู้เชิงช่างฝีมือหัตถกรรมพื้นถิ่นเครื่องจักสานย่านลิเภาใน จ.นครศรีธรรมราช
2. เพื่อนำเสนอข้อคิดเห็นด้านแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภา

วิธีการศึกษา

การศึกษหาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภา กำหนดกรอบแนวทางการศึกษา วิจัยโดยใช้แนวคิดพื้นฐานทฤษฎีนวัตกรรมทางเศรษฐกิจของ Joseph Schumpeter ที่กฤษฎา แพทย์หลวง อธิบายไว้ว่าการพัฒนาที่สามารถสร้างประโยชน์เชิงธุรกิจให้กับองค์กรได้ คือ การพัฒนาในเชิงนวัตกรรมด้านต่าง ๆ 4 ด้านคือ ด้านนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ นวัตกรรมกระบวนการ นวัตกรรมองค์กรและนวัตกรรมการตลาด ที่ต้องมีการเชื่อมโยงกระบวนการสร้างความรู้ความคิดสร้างสรรค์จากฐานข้อมูลเดิม กับเทคโนโลยีและกระบวนการใช้ในเชิงพาณิชย์เข้าด้วยกัน โดยนวัตกรรมที่มีความรู้ความเข้าใจ² ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้คือกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถอุตสาหกรรม จำนวน 6 ท่าน

1. “ย่านลิเภาวัชพืชมูลค่าแห่งเมืองคอน”, ผู้จัดการออนไลน์ บันทึกข้อมูลเมื่อ 1 สิงหาคม 2550 <http://www.manager.co.th/>

2. กฤษฎา แพทย์หลวง. “นวัตกรรมในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ : กรณีศึกษาเปรียบเทียบองค์กรธุรกิจชุมชนในอุตสาหกรรมมรดกทางวัฒนธรรมไทย.” รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2555, หน้า 11.

แผนภาพที่ 1 แสดงแผนภาพความสัมพันธ์ระหว่างฐานความรู้ กระบวนการนวัตกรรมและผลสัมฤทธิ์ทางนวัตกรรมภายใต้การดำเนินนวัตกรรมโดยนักนวัตกรรมและเครือข่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดย กลยุทธ์ แพทย์หลวง³

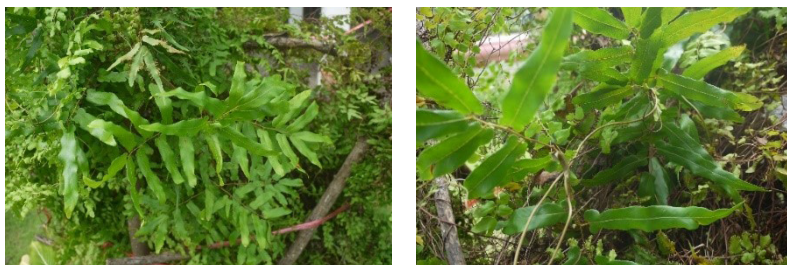
ด้านฐานความรู้เทคโนโลยีเก่า คือภูมิปัญญาด้านกระบวนการทางศิลปหัตถกรรมเครื่องจักสานย่านลิเภาใช้วิธีการการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสำรวจข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง คัดเลือกกลุ่มผู้ประกอบการตัวอย่างโดยมีเกณฑ์การเลือกคือ เป็นกลุ่มผู้ประกอบการที่มีการทำผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน มีครูช่างทักษะฝีมือดี กลุ่มตัวอย่างที่เลือกครอบคลุมวิธีการขึ้นรูปทั้งหมดที่มีการทำใน จ.นครศรีธรรมราช ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลและสัมภาษณ์อย่างละเอียด โดยมีกลุ่มผู้ประกอบการตัวอย่างที่คัดเลือกจำนวน 3 กลุ่มคือ ศูนย์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านนครศรีธรรมราช กลุ่มสตรีสหกรณ์การเกษตรเมืองนครศรีธรรมราช และกลุ่มสตรีจักสานย่านลิเภาบ้านนาเคียน

ผลการศึกษา

กรรมวิธีการขึ้นรูปหัตถกรรมเครื่องจักสานย่านลิเภา จังหวัดนครศรีธรรมราช มี 3 ขั้นตอนหลักคือ 1) การเตรียมเส้นย่านลิเภา 2) การขึ้นรูปทรงและสร้างลวดลายผลิตภัณฑ์ 3) การประกอบและตกแต่งผลิตภัณฑ์ โดยมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมเส้นย่านลิเภา

ย่านลิเภาเป็นพืชล้มลุกตระกูลเฟิร์นหรือเถาวัลย์ชนิดหนึ่งในสกุล *Lygodium Flexuosum* อยู่ในวงศ์ *Chizaeaceae* ซึ่งมีอยู่หลายชนิด ลำต้นเป็นเถาเลื้อยใต้ดินแทงใบขึ้นเหนือดินเป็นระยะ และจะเกาะเกี่ยวต้นไม้อื่น ๆ มีก้านเรียวยาวมีความยาวและความเหนียวมาก แต่ละเถามีความยาวประมาณ 1-2 เมตร มีการเจริญพันธุ์และเติบโตช้า ภาษาท้องถิ่นภาคใต้จะเรียกเถาวัลย์ว่า “ย่าน”

ภาพที่ 1-2 แสดงลักษณะของเถาย่านลิเภา

การขึ้นรูปให้เลือกลำเถาย่านลิเภาใหญ่ที่เป็นย่านแก่ มีความสดและความสมบูรณ์ตลอดเส้น มีความยาวไม่น้อยกว่าหนึ่งเมตร ย่านลิเภาที่สดจะสะดวกในการลอกเปลือกออกมาใช้งาน หากทิ้งให้แห้งจะลอกเปลือกออกได้ยาก ไม่สะดวกแก่การเตรียมเป็นเส้นสำหรับการสาน

การเตรียมย่านลิเภา จะนำเส้นย่านลิเภาใหญ่ไปแขวนตากลมในที่ร่มให้แห้ง แล้วนำไปฉีกเป็นเส้นตามขนาดที่จะใช้งาน (4-6 เส้นย่อย) การฉีกมักใช้มีดหรือปลายปากกาที่ทำเป็นแฉกแยกแล้วดึงออกเป็นเส้น จากนั้นนำไปชุบด้วยมีดให้แต่ละเส้นบางเท่า ๆ กัน หรือใช้วิธี “การ

3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

กระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรม ย่านลิภา จ.นครศรีธรรมราช

Method of Making “YAN LIPAO” in NAKHON SI THAMMARAT

ภริตพร แก้วแกมเสือ

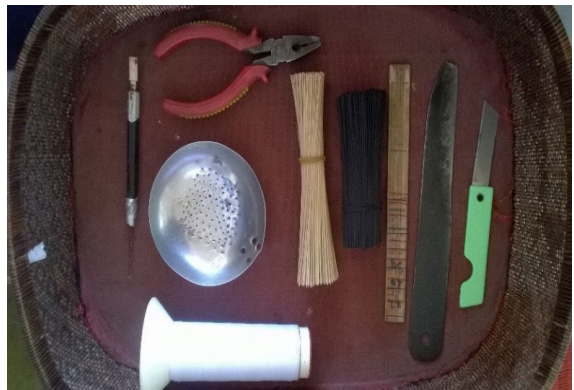
ชักเรียง” คือการนำเส้นลิภามาชักผ่านรูที่ใช้ฝากระป๋องกลมหรือแผ่นสังกะสีเจาะรูไล่เรียงขนาดใหญ่ไปเล็ก โดยจะเริ่มจากการชักรูดย่านลิภา
ไล่จากรูขนาดใหญ่พอดีเส้น (ที่ผ่าแบ่งไว้แบบหยาบ ๆ ก่อน) ค่อย ๆ ไล่ไปรูที่ขนาดเล็กลงเพื่อให้เป็นเหลาเส้นใยที่โตเกินขนาดออกจนได้ขนาด
เส้นที่ต้องการ เส้นลิภาที่ได้จะมีลักษณะเป็นเส้นที่บางและอ่อนตัว ผิวตอกเรียบลื่น สวยงาม โดยวิธีชักเรียงนี้ใช้ในการเหลาตอกวัสดุ
ประกอบอื่น ๆ ที่มีลักษณะอ่อนตัวและเหนียวทนด้วยเช่นกัน เช่น ไม้ไผ่ หวาย กลุ้ม

ตารางที่ 1 แสดงวัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในการเตรียมเส้นและขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ย่านลิภา

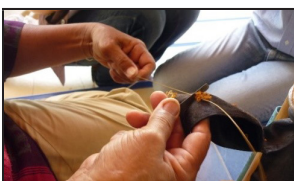
			
ย่านลิภา นิยมใช้ 2 ชนิด คือ ย่านลิภาดำ และย่านลิภาแดง	หวาย นิยมใช้ขนาดเส้นผ่า ศูนย์กลางประมาณ 2-4 มิลลิเมตร	ไม้ไผ่ ใช้ทำเป็นโครงสร้างในการขึ้นรูป	ใบลาน ใช้การสานร่วมเพื่อเพิ่มสี และแน่นลายให้เด่นชัด

อุปกรณ์ในการทำ

1. มีดเล็กสำหรับการแบ่งเส้นลิภา
2. ฝากระป๋องหรือโลหะอื่นๆ เจาะรูขนาดไล่ขนาด เพื่อการชักเรียง
3. อุปกรณ์สำหรับการหนีบ การยึด เพื่อช่วยยึดจับในระหว่าง
การขึ้นรูป
4. เข็มปลายแหลมแบบยาว ช่วยในการแทงเจาะตัวโครง
ของผลิตภัณฑ์
5. อุปกรณ์อื่นๆ ตามการดัดแปลงใช้ของแต่ละกลุ่ม เช่น
ไม้สำหรับจิ้มเชือก

ตารางที่ 2 แสดงขั้นตอนการเตรียมเส้นย่านลิภาสำหรับสาน

	1. แยกเปลือกของเส้นลิภา ออกเป็นเส้นเล็กๆ ปกติจะแยกเป็น 3-6 เส้น (ย่านลิภามีลักษณะเป็นเปลือกที่มี ผิวบางเหนียว หุ้มแกนแข็งเปราะอยู่ด้านใน)
	2. ชักเรียง เพื่อให้ได้เส้นย่านลิภาที่มีขนาดเท่า ๆ กัน และมีความเรียบลื่น (โดยการดึงเส้นย่านลิภาผ่านช่องเจาะ บนวัสดุโลหะ ค่อย ๆ ดึงผ่านช่องที่เล็กลงเรื่อย ๆ จนได้ขนาดตามที่ต้องการ)
	3. ชูดด้วยมีดเล็ก ๆ เพื่อเก็บรายละเอียดให้เรียบร้อย

นอกจากเส้นย่านลิเภาแล้วยังมีการใช้วัสดุอื่นมาประกอบ เพื่อช่วยเรื่องโครงสร้างหรือเพื่อเพิ่มสีให้กับผลิตภัณฑ์ การเตรียมวัสดุทำโครงผลิตภัณฑ์ขึ้นอยู่กับวัสดุที่ใช้และรูปแบบที่ต้องการ

ตารางที่ 3 แสดงขั้นตอนการเตรียมวัสดุอื่น ๆ

	ไม้ไผ่ : จะต้องนำมาจักให้เป็นเส้นเล็ก ๆ เสียก่อน จึงจะนำไปชักเรียงและขูดด้วยมีดเพื่อตกแต่งให้กลมและเรียบ จะได้เป็นเส้นไม้เส้นเล็ก ๆ มักใช้เป็นโครงเส้นตั้งให้กับการขึ้นรูปด้วยวิธีขึ้นกรองและขึ้นโครงเสียบ
	เส้นใยลาน : ใช้การกรีดด้วยมีดหรือเหล็กปลายแหลมแล้วฉีกออกเป็นเส้นเล็ก ๆ ใช้สานร่วมกับเส้นย่านลิเภา เพื่อเพิ่มสีและเสริมให้เห็นลวดลายได้ชัดเจนมากขึ้น
	หวาย : มักซื้อแบบสำเร็จรูปนิยมใช้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2-4 มิลลิเมตร ใช้ช่วยขึ้นโครงสร้างของรูปทรงผลิตภัณฑ์
	เบ้าแบบสำหรับการขึ้นรูปทรง มักใช้ไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้รังโร มาขึ้นรูปเพื่อเป็นโครงหรือเป็นเบ้าแบบสำหรับการขึ้นรูปทรงของผลิตภัณฑ์

ขั้นตอนที่ 2 การขึ้นรูปและสร้างลวดลายผลิตภัณฑ์

งานศิลปหัตถกรรมย่านลิเภามีวิธีการเตรียมเส้นย่านลิเภาในรูปแบบเดียว แต่มีวิธีการขึ้นรูปอยู่ 6 วิธี คือ 1) การขึ้นรูปแบบทาบ 2) การขึ้นรูปด้วยการขึ้นกรอง 3) การขึ้นรูปด้วยการขึ้นโครงเสียบ 4) การขึ้นรูปแบบโปร่ง 5) การขึ้นรูปด้วยวิธีการสานล้อมต้นแบบ และ 6) การขึ้นรูปด้วยการสานเป็นแผ่นเพื่อนำไปเย็บขึ้นรูป โดยแต่ละวิธีมีการใช้ทักษะฝีมือและให้รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างกัน

1. การขึ้นรูปแบบทาบ โดยการใช้โครงหวายขุดขึ้นรูปโครงสร้าง ใช้เส้นย่านลิเภาพันยึดเส้นหวายให้ติดกันแบบสลับหว่างไปทีละชั้น ได้ผลิตภัณฑ์รูปทรงวงกลม วงรี มีความแข็งแรงมาก

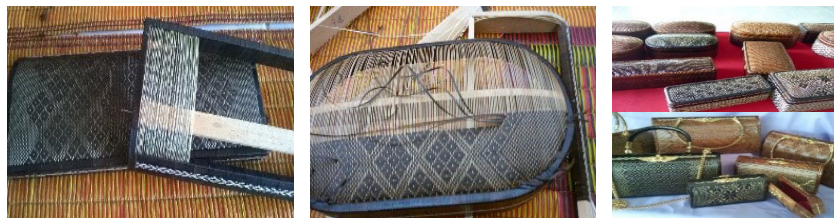
ภาพที่ 3-5 แสดงวิธีการขึ้นรูปแบบทาบและรูปทรงของผลิตภัณฑ์ที่ได้

2. การขึ้นรูปด้วยการขึ้นกรอง โดยการใช้เส้นไม้ไผ่ที่ชักเรียงจนเป็นเส้นกลมเล็ก มาร้อยเป็นแพโดยการพันเส้นด้ายบาง ๆ ยึดส่วนหัว-ท้าย จากนั้นจึงนำโครงไม้เนื้ออ่อนมายึดติดประกบส่วนหัว-ท้ายเพื่อให้แข็งแรง แล้วใช้เส้นย่านลิเภาสานวนไปทีละชั้น (อาจใช้เส้นลานสานร่วมด้วย) ตามลวดลายที่กำหนดไว้ ได้ผลิตภัณฑ์ทรงกลม ทรงเหลี่ยมต่าง ๆ

ภาพที่ 6-8 แสดงวิธีการขึ้นรูปด้วยการขึ้นกรองและรูปทรงของผลิตภัณฑ์ที่ได้

3. การขึ้นรูปด้วยการขึ้นโครงเสียบ โดยการใช้เส้นไม้ไผ่ที่ชักเรียงจนเป็นเส้นกลมเล็กมาจิ้มหัวท้ายไปกับโครงไม้เนื้ออ่อนที่มักทำเป็นกรอบขอบของผลิตภัณฑ์ใช้เส้นย่านลิเภาสานไปที่ละชั้น ตามลวดลายที่กำหนดไว้ ได้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นลักษณะกล่อง กระเป๋าที่มีผิวโค้ง

ภาพที่ 9-11 แสดงวิธีการขึ้นรูปด้วยการขึ้นโครงเสียบและรูปทรงของผลิตภัณฑ์ที่ได้

4. วิธีการขึ้นรูปแบบโปร่งโดยการใช้เส้นหวายที่แบ่งเป็นเส้นเล็ก ๆ พันวนขึ้นรูปไปที่ละชั้นตามเค้าแบบที่ทำจากไม้เนื้ออ่อนใช้เส้นย่านลิเภากัดยึดเส้นหวายให้อยู่ทรงแบบพับสับระหว่างไปที่ละชั้น

ภาพที่ 12-14 แสดงวิธีการขึ้นรูปแบบโปร่งและรูปทรงของผลิตภัณฑ์ที่ได้

5. วิธีการขึ้นรูปด้วยการพันและสานไปตามรูปทรงของแบบ ใช้การพันเส้นย่านลิเภารอบแบบแล้วใช้เข็มช่วยดึงสานเส้นย่านลิเภาหรือเส้นลานเป็นลวดลาย

ภาพที่ 15-17 แสดงวิธีการขึ้นรูปด้วยการพันและสานรอบตามรูปทรงของแบบ

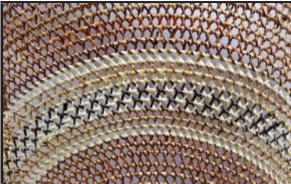
6. วิธีการขึ้นรูปด้วยการสานเป็นแผ่น ขึ้นเส้นยืนด้วยการทากาวติดกับแผ่นไม้หรือกระดาด แล้วนำไปขึ้นรูปหรือประกอบเป็นผลิตภัณฑ์ต่อไป

ภาพที่ 18-20 แสดงวิธีการขึ้นรูปด้วยการสานเป็นแผ่น ภาพเคสโทรศัพท์ ที่มา <http://www.dailynews.co.th>

การขึ้นรูปทั้ง 6 วิธีนั้น นอกจากจะได้รูปทรงที่แตกต่างเป็นลักษณะเฉพาะแล้ว ยังทำให้ได้ลักษณะของลวดลายที่ต่างกันไป ดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงลักษณะของลวดลายที่ได้ในแต่ละวิธีการขึ้นรูป

	การขึ้นรูปแบบทึบ ลวดลายเกิดจากการสับหว่างของการพันในแต่ละชั้นและการพลิกหน้าหลังของเส้นย่านลิเภาที่จะมีสีที่ต่างกันไป (ด้านหลังจะมีสีน้ำตาลอ่อน)
	การขึ้นรูปด้วยการขึ้นกรอง การขึ้นรูปด้วยการขึ้นโครงเสียบ การขึ้นรูปด้วยการพันและสานไปตามรูปทรงของแบบ และการขึ้นรูปด้วยการสานเป็นแผ่น สร้างลวดลายจากการยกจัดแบบเดียวกับการทอผ้า
	การขึ้นรูปด้วยวิธีการสานแบบโปร่ง ลวดลายเกิดจากการสานสลับสีของย่านลิเภา หรือเส้นใบลานที่สานพันเส้นโครงข่ายไปที่ละชั้น ลวดลายที่ได้มีลักษณะเป็นแถบสีดำ น้ำตาล หรือ ขาวสลับกัน

3. ขั้นตอนการประกอบและตกแต่งผลิตภัณฑ์

หลังจากการขึ้นรูปทรงผลิตภัณฑ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ แล้ว จะมีการเก็บแต่งส่วนต่าง ๆ ที่ไม่เรียบร้อย ขัดผิวด้วยกระดาษทราย ทาผิวผลิตภัณฑ์ด้วยน้ำยาเคลือบผิวประเภทแลคเกอร์ทั้งแบบด้านและแบบมันเพื่อความสวยงามและความคงทน จากนั้นจึงนำไปประกอบและการตกแต่งด้วยวัสดุหรือเครื่องตกแต่งต่าง ๆ เช่น หูจับ ตัวยึด ตัวปิดข้อต่อ ซึ่งมีทั้งการขายเป็นอุปกรณ์สำเร็จรูปและสั่งทำพิเศษ ผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นรูปแบบทึบมักประดับตกแต่งด้วยเครื่องถมเงิน ถมทอง เครื่องทองเหลือง เพราะเป็นกลุ่มผลิตภัณฑ์ที่มีราคาสูง

ภาพที่ 21-24 แสดงการเคลือบผิวผลิตภัณฑ์ และการประกอบชิ้นส่วนระหว่างตัวกับฝา การต่อเข้ากับหูหิ้วและอุปกรณ์สำหรับการยึด การล็อก บานพับหรือการนูนด้านในด้วยผ้าไหม การนูนด้านในด้วยผ้ากำมะหยี่ ในผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋า หรือการเย็บติดกับตัวกระเป๋า ด้านในที่ทำด้วยผ้าในผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าสะพาย เป็นต้น

ภาพที่ 25-28 แสดงการตกแต่งผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภาด้วยเครื่องถมเงิน
เครื่องถมทอง เครื่องทองเหลือง การตกแต่งด้วยการประกอบกับวัสดุหนัง

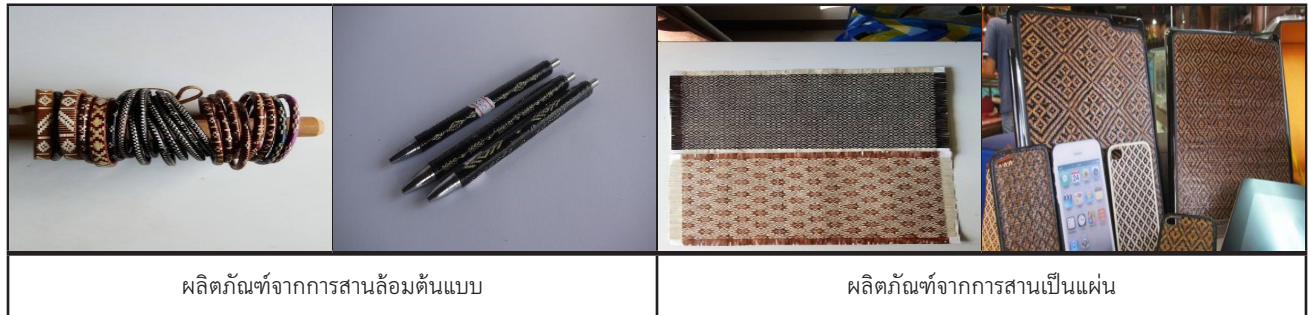
สรุปผลและอภิปรายผล

กรรมวิธีการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมย่านลิเภา จ.นครศรีธรรมราช มี 3 ขั้นตอนหลักคือ

- 1) การเตรียมเส้นย่านลิเภา
- 2) การขึ้นรูปทรงและสร้างลวดลายผลิตภัณฑ์
- 3) การประกอบและตกแต่งผลิตภัณฑ์

การขึ้นรูปทรงและสร้างลวดลาย มีวิธีการทำ 6 วิธี คือ 1) การขึ้นรูปแบบทียบ 2) การขึ้นรูปด้วยการขึ้นกรอง 3) การขึ้นรูปด้วยการขึ้นโครงเสียบ 4) การขึ้นรูปแบบโปรง 5) การขึ้นรูปด้วยวิธีการสานล้อมต้นแบบ 6) การขึ้นรูปด้วยการสานเป็นแผ่นเพื่อนำไปเย็บขึ้นรูป โดยแต่ละวิธีให้รูปทรงและลวดลายของผลิตภัณฑ์รวมถึงการใช้ทักษะฝีมือที่แตกต่างกัน ซึ่งส่งผลถึงข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาที่แตกต่างกัน โดยข้อเสนอแนะด้านแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใช้วิธีการวิเคราะห์และสรุปผลจากการนำเสนอผลการศึกษาด้านกรรมวิธีการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมจักสานย่านลิเภา ของช่างฝีมือพื้นถิ่น จ.นครศรีธรรมราช เพื่อสัมภาษณ์และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านแนวทางการพัฒนางานออกแบบผลิตภัณฑ์กับกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจำนวน 6 คน คืออาจารย์ทางด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ 3 คน นักออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรม 3 คน ด้วยวิธีการจัดประชุมแบบกลุ่มย่อย

ภาพที่ 29-40 แสดงรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ได้จากกรรมวิธีการขึ้นรูปทั้ง 6 วิธี

ในภาพรวมวัสดุย่านลิเภามีความน่าสนใจในด้านความเป็นวัสดุเฉพาะถิ่น และความทนทาน ให้สีสันของผลิตภัณฑ์ในโทนสีดำ สีน้ำตาลเข้ม สีน้ำตาลอ่อน วิธีการขึ้นรูปทรงและลวดลายทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่ให้ภาพลักษณ์เป็นทางการ มีความประณีตและมีราคาสูง รูปแบบและเทคนิคการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ยังมีความแตกต่างกันมากพอที่จะสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวได้ ควรเน้นความเด่นของคุณสมบัติวัสดุ เช่น ความคงทน ไม่เป็นรา เบา มีสีเฉพาะ ย้อมสีไม่ได้ หรือพัฒนางานออกแบบให้ผลิตภัณฑ์ดูมีสีสันมากขึ้น เช่น ทดลองการใช้วัสดุอื่น ๆ มาสานร่วมหรือใช้ประกอบกับผลิตภัณฑ์ เพื่อเพิ่มรูปแบบผลิตภัณฑ์และขยายกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ด้วยความแตกต่างด้านรูปทรง ลวดลายและทักษะฝีมือที่ใช้ในแต่ละกรรมวิธีการขึ้นรูป มีข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ต่างกัันดังนี้

การขึ้นรูปแบบทึบ ใช้ทักษะฝีมือขั้นสูง รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ได้จากมีความละเอียดประณีตของลวดลายและวิธีการตกแต่ง มีความแข็งแรงทนทาน ควรส่งเสริมให้เป็นงานหัตถกรรมในรูปแบบดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์งานฝีมือขั้นสูง และงานออกแบบผลิตภัณฑ์ระดับสูงที่มีราคาแพง

การขึ้นรูปด้วยการขึ้นโครงและการขึ้นรูปด้วยการขึ้นโครงเสียบ ใช้ทักษะฝีมือค่อนข้างสูง ลวดลายละเอียด ควรส่งเสริมให้เป็นงานหัตถกรรมในรูปแบบดั้งเดิมแต่มีการปรับขนาดสัดส่วนและรูปทรงให้ทันสมัยและเหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบันให้มากขึ้น โดยเฉพาะกล่องต่าง ๆ ที่ยังมีสัดส่วนที่ดูไม่ทันสมัยไม่สามารถทำให้ผู้ซื้อนึกออกว่าจะนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร พัฒนาลวดลายรูปแบบใหม่ ๆ หรือลดความละเอียดของลวดลายลงบางส่วน

การขึ้นรูปแบบโปร่งขึ้นรูปได้เร็วฝึกทำได้ไม่ยากแต่มีปัญหาด้านการยุบตัวของผลิตภัณฑ์และมักพบการหลุดของเส้นย่านลิเภา ผลิตภัณฑ์จึงต้องมีโครงสร้างเพื่อช่วยยึดควรพัฒนาเครื่องมือและกรรมวิธีในการผลิตที่ทำให้สามารถควบคุมรูปทรงและลดการบิดเบี้ยวได้ขึ้น ทดลองใช้วัสดุสำหรับทำเบ้าแบบที่ทำได้ง่ายขึ้นมีมาตรฐานมากขึ้น ลดข้อจำกัดด้านขนาดและรูปทรงของแบบ ผลิตภัณฑ์ในกลุ่มกระเป๋าควรปรับขนาด สัดส่วนของผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบันให้มากขึ้น

การขึ้นรูปด้วยวิธีการสานล้อมต้นแบบ ควรมีการเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์จากเดิมที่เคยทำคือกลุ่มของประดับชิ้นเล็ก เช่น กำไล ข้อมือ ที่คาดผม ปากกา พัฒนางานออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างโอกาสในการขายได้มากขึ้น เช่น ผลิตภัณฑ์สำหรับการตกแต่งภายใน อาทิ กรอบรูป ถาดใส่ของ ของตกแต่งบนโต๊ะ

การขึ้นรูปด้วยการสานเป็นแผ่นนำเสนอเป็นแผ่นวัสดุตั้งต้นสำหรับการนำไปใช้ทำผลิตภัณฑ์ให้หลากหลายรูปแบบผลิตภัณฑ์ในแวดวงต่าง ๆ ได้รู้จักมากขึ้น เพื่อสร้างโอกาสในการนำไปต่อยอดสร้างผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากขึ้น

กลุ่มผู้ประกอบการมีกรรมวิธีการขึ้นรูปที่ต่างกัันตามทักษะความชำนาญ และมีรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีความแตกต่างกัน จึงควรมีการแยกสถานะของการพัฒนางานออกแบบให้ชัดเจน อาทิ แบ่งการพัฒนาออกเป็นกลุ่มงานหัตถกรรมแบบงานศิลปะงานหัตถกรรมแบบดั้งเดิม เน้นผลทางด้านคุณค่าความเป็นงานฝีมือขั้นสูงเพื่อการอนุรักษ์และการสืบสาน ผลิตภัณฑ์กลุ่มสินค้าราคาสูง และกลุ่มงานออกแบบผลิตภัณฑ์หัตถอุตสาหกรรม ที่ประยุกต์กรรมวิธีทางหัตถกรรมแบบดั้งเดิมมาสร้างผลิตภัณฑ์ในรูปแบบใหม่ ๆ เน้นการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับชุมชน กลุ่มผลิตภัณฑ์ที่ไม่ต้องการความละเอียดประณีตมาก เช่น ของใช้ประจำวัน ของที่ระลึก ควรมีการส่งเสริมการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์ย่านลิเภา ให้มีความหลากหลายและเหมาะสมกับการใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น มีการเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์จากเดิมที่เคยทำ ผลิตภัณฑ์ดูมีสีสันมากขึ้น ขยายกลุ่มเป้าหมายไปสู่กลุ่มผู้ขายหรือผู้หญิงวัยทำงานที่กว้างขึ้น เพื่อสร้างโอกาสในการขายสร้างรายได้ ดึงดูดให้คนรุ่นใหม่หันมาสืบทอดการทำผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภาอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในด้านต่าง ๆ ให้ครบถ้วน เช่น กรรมวิธีการผลิตโดยละเอียดทั้งในด้านวิธี เวลาที่ใช้ การลงทุน มูลค่าของผลิตภัณฑ์ การขายปลีกกับการขายจำนวนมาก ๆ เพื่อการวางแผนทางด้านการตลาด การพัฒนาอุปกรณ์ที่จะสามารถทำได้เร็วขึ้น ขึ้นรูปได้ไม่บิดเบี้ยว การหาเหตุปัจจัยที่จะสร้างแรงจูงใจในการฝึกช่างฝีมือ เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กฤษดา แพทย์หลวง. “นวัตกรรมในอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ : กรณีศึกษาเปรียบเทียบองค์กรธุรกิจชุมชนในอุตสาหกรรมรดกทางวัฒนธรรมไทย.” รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2555. <http://eprints.utcc.ac.th/1676/3/1676fulltext.pdf>
- กุลธิดา เดชวรสินสกุล. “แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภา”. สัมภาษณ์โดย ภริตพร แก้วแกมเสือ. วันที่ 26 สิงหาคม 2558.
- ธีรพจน์ ธีโรภาส. “แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภา”. สัมภาษณ์โดย ภริตพร แก้วแกมเสือ. วันที่ 22 สิงหาคม 2558.
- นัสดา ดวงฐิตะดิกล. “แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภา”. สัมภาษณ์โดย ภริตพร แก้วแกมเสือ. วันที่ 9 กรกฎาคม 2558.
- นันทนา บุญล่อ. “แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภา”. สัมภาษณ์โดย ภริตพร แก้วแกมเสือ. วันที่ 22 สิงหาคม 2558.
- ศุภชัย แก้วทนต์. “แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภา” สัมภาษณ์โดย ภริตพร แก้วแกมเสือ. วันที่ 17 กันยายน 2558.
- ศรณยา เสียงอารมณ์. “แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภา”. สัมภาษณ์โดย ภริตพร แก้วแกมเสือ. วันที่ 26 สิงหาคม 2558.